

2. Колошко І.М. Організація і тактика боротьби апаратів карного розшуку з навмисними вбивствами (за матеріалами органів внутрішніх справ України): Дис. ... канд. юрид. наук: 10.00.09 / І.М. Колошко. – Харків, 1996. – 350 с.
3. Тарсуков К.М. Анализ теоретического подхода к выработке понятия «оперативно-розыскная характеристика» в теории оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел / К.М. Тарсуков, В.П. Шиенок // Актуальные вопросы получения, оценки и использования информации в оперативно-розыскной деятельности органов внутренних дел: Мезвуз. сб. науч. трудов. – К., 1986. – 220 с.
4. Меживой В.П. Організація і тактика попередження та розкриття злочинів, пов'язаних з незаконним обігом вогнепальної зброї, боєприпасів, вибухових пристроїв і речовин: автореф. дис.. на здобуття наукового ступеня канд. юрид. наук: спец. 21.07.04 «Оперативно-розшукова діяльність» / В.П. Меживой. – Львів: ЛІВС, 2006. – 20 с.
5. Самойлов В.Г. Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел: Учебное пособие / В.Г. Самойлов. – М.: ВШ МВД СССР, 1984. – 125 с.
6. Кузьмин А.Н. Предупреждение оперативно-розыскными мерами корыстных преступлений, совершаемых в системе торговли промышленными товарами: автореф. дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / А.Н. Кузьмин – М.: МВШМ МВД СССР, 1984. – 20 с.
7. Худяков Ю.М. Значение и содержание оперативно-тактической характеристики для раскрытия преступлений отдельных видов / Ю.М. Худяков // Проблемы совершенствования деятельности аппаратов милиции и криминалистических подразделений. – М.: ВНИИ МВД СССР. – 1979. – Вып. 2. – С. 44–53.
8. Тарасенко В.Є. Роль і значення оперативно-розшукової характеристики злочинів при аналізі оперативної обстановки В.Є. Тарасенко // Науковий вісник Львівського юридичного інституту. – 2004. – № 1. – С.3–7.
9. Дідоренко Е.О. Методологічні проблеми оперативно-розшукової діяльності як окремої галузі наукового знання / Е.О. Дідоренко, Б.І. Бараненко // Методологічні проблеми теорії та практики ОРД у сучасних умовах: Спецвипуск «Вісника Луганської академії внутрішніх справ імені 10-річчя незалежності України». – 2004. – № 3. – С. 3–28.

УДК 343.131

РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПУ НЕДОТОРКАНОСТИ ЖИТЛА В ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ДІЗНАННЯ ТА ДОСУДОВОГО СЛІДСТВА

Назаренко П.Г., к.ю.н., доцент

Запорізький національний технічний університет

Стаття присвячена розгляду принципу недоторканості житла, його місцю в системі засад кримінального судочинства під час досудового розслідування кримінальних справ.

Ключові слова: принцип, кримінальне судочинство, недоторканість житла, дізнання, досудове слідство.

Назаренко П.Г. РЕАЛИЗАЦИЯ ПРИНЦИПА НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ЖИЛИЩА В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ДОЗНАНИЯ И ДОСУДЕБНОГО СЛЕДСТВИЯ /

Запорожский национальный технический университет, Украина

В статье рассматривается принцип неприкосновенности жилища, его место в системе основ уголовного судопроизводства при проведении досудебного расследования по уголовным делам.

Ключевые слова: принцип, уголовное судопроизводство, неприкосновенность жилища, дознание, досудебное следствие.

Nazarenko P.G. REALIZATION OF PRINCIPLE OF INVIOABILITY OF DWELLING IS IN ACTIVITY OF ORGANS OF INQUEST AND PRE-TRIAL INVESTIGATION / Zaporizhzhya national technical university, Ukraine

Principle of inviolability of dwelling is examined in the article, his place in the system of bases of criminal trial during prosecuting a pre-trial inquiry on criminal cases.

Key words: principle, criminal trial, inviolability of dwelling, inquest, pre-trial investigation.

Найбільш близькою щодо забезпечення людині і громадянину в Україні конституційного права на недоторканість житла є кримінально-процесуальна діяльність, оскільки вона поєднана з втручанням в особисте життя громадян, обмеженням, у випадках, передбачених законом, їх прав і свобод, застосуванням заходів процесуального примусу. Реалізація в кримінальному законодавстві принципу недоторканості житла є органічною передумовою забезпечення прав і законних інтересів громадян, залучених до сфери кримінального судочинства. У цьому аспекті Україна послідовно втілює в життя міжнародно-правові стандарти в галузі прав людини.

Окремі питання проблеми тлумачення змісту принципу недоторканості житла неодноразово були предметом досліджень багатьох українських вчених і практиків: М.І. Бажанова, Л.О. Богословської, В.Д. Бринцева, Т.В. Варфоломієвої, Ю.М. Грошевого, В.С. Зеленецького, О.В. Капліної, В.О. Коновалової, М.М. Михеєнка, В.Т. Нора, Н.В. Сібільової, М.І. Сірого, П.М. Рабиновича, А.Л. Ривліна, І.В. Тиричева, В.Ю. Шепітька, В.П. Шибіка, Ю.П. Яновича та ін.

Незважаючи на досить велику кількість наукових праць, у яких досліджувалися проблеми, пов'язані з гарантіями недоторканості житла в кримінально-процесуальній діяльності, у науці кримінального процесу відсутня єдність думок щодо поняття «недоторканність житла» як процесуальної гарантії особи, її сутності.

Метою дослідження є теоретичне осмислення місця і ролі принципу недоторканості житла в кримінальному процесі в загальній системі правових гарантій, розробці на цій основі системи кримінально-процесуальних гарантій, а також механізмів його реалізації.

Принципи кримінального процесу – це закріплені в законі основоположні ідеї, засади, найбільш загальні положення, що визначають сутність, зміст і спрямованість діяльності суб'єктів процесу, спосіб і процесуальну форму їх діяльності та здійснення правосуддя, створюють систему гарантій встановлення істини, захисту прав і свобод людини та забезпечення справедливості правосуддя, засади від яких не відступають, а їх порушення тягне за собою скасування вироку та інших прийнятих за таких умов рішень по справі [1, 125].

Принципи містяться в Конституції України, Кримінально-процесуальному кодексі й інших правових актах (у тому числі і міжнародно-правових актах, що складають частину національного законодавства України) у вигляді кримінально-процесуальних норм загального і визначального характеру, які відбивають найбільш істотні риси і властивості кримінального судочинства. Ці норми-принципи діють на всіх (або декількох) стадіях кримінального процесу й обов'язково виявляються в стрижневій його стадії – судовому розгляді. Усі принципи нерозривно пов'язані між собою і складають одну систему, в якій порушення одного принципу призводить до порушення інших принципів і, відповідно, до порушення законності. Тому недотримання хоча б

одного з принципів кримінального процесу є приводом до скасування прийнятих по справі рішень [2, 293]. Принципи є гарантією дотримання прав і законних інтересів особистості при провадженні по кримінальній справі, а також гарантією прийняття законного й обґрунтованого рішення по справі.

У системі принципів кримінального процесу доцільно вирізняти конституційні принципи, бо вони мають особливе політико-юридичне значення. Закріплення певних принципів судочинства в Конституції пояснюється значенням їх для сфери основних громадських прав і свобод, для врегулювання діяльності органів правосуддя, а також історичними традиціями. Можна з певністю констатувати, що політичне і юридичне значення конституційних принципів в Україні останнім часом значно зросло.

Таким чином, принципи кримінального процесу – це найважливіші правові положення, які визначають кримінальний процес в цілому, форму і зміст його стадії та інститутів, порушення яких обов'язково тягне за собою скасування вироку та інших рішень у справі.

Відповідно до чинного законодавства недоторканість житла гарантується багатьма нормами, а саме, ч.1 ст.30 Конституції України, ч.1 ст.14-1 Кримінально-процесуального кодексу України, ст.311 Цивільно-процесуального Кодексу України.

Під житлом громадянина розуміються житлові приміщення (квартира, будинок, котедж, палац, дача), підсобні помешкання і присадибні ділянки, що прилягають до даних об'єктів та утворюють єдиний житловий комплекс, а також тимчасові житлові приміщення (гуртожиток, номер готелю) [3, 20]. При цьому режим недоторканості житла не поширюється на службові приміщення, камери в слідчих ізоляторах, тюрмах тощо. Для цих категорій приміщень передбачається спеціальний правовий режим.

Конституція захищає володільця житла, а також інших осіб, які в ньому проживають, від незаконних посягань будь-яких інших осіб, зокрема представників влади, посадових, приватних осіб тощо.

Ніхто не має права безперешкодно увійти в житло проти волі осіб, які проживають у ньому [4].

Не допускається проникнення в житло або в інше володіння особи, проведення в них оглядів або обшуків не інакше як за мотивованим рішенням суду [5].

Конституційне положення щодо недоторканості житла чи іншого володіння особи означає не тільки заборону входити до нього всупереч волі осіб, які в ньому проживають на легальних підставах, а й заборону розголошувати все, що в ньому діється. Недоторканними є й особисті речі, документи, кореспонденція, інші особисті папери та майно, що зберігаються в житлі чи іншому володінні особи.

У невідкладних випадках, пов'язаних з рятуванням людей і майна або безпосереднім переслідуванням осіб, що підозрюються у вчиненні злочину, можливий інший, встановлений законом порядок проникнення в житло або інше володіння особи, проведення в них обшуку чи огляду (ч.2 ст.30 Конституції). Так, наприклад, п.15 ст.11 Закону України "Про міліцію" надає працівникам міліції право для виконання покладених на них обов'язків входити безперешкодно в будь-який час доби на земельні ділянки, у житло або інші приміщення громадян у випадках переслідування злочинця або запобігання злочину, який загрожує життю мешканців [6]. За наявності цих випадків, згідно зі ст.177 Кримінально-процесуального кодексу України, обшук житла чи іншого володіння особи може бути проведено без постанови судді. При цьому в протоколі зазначаються причини, що обумовили проведення обшуку без постанови судді. Протягом доби з моменту проведення цієї дії слідчий направляє копію протоколу обшуку прокуророві.

Найбільш близькою щодо забезпечення людині і громадянину в Україні конституційного права на недоторканість житла є діяльність органів дізнання і досудового слідства, які мають право проводити в житлі огляди чи обшуки. У зміст забезпечення органами дізнання і досудового слідства конституційного права людини і громадянина на недоторканість житла включається: а) створення умов для законного проведення оглядів і обшуків при наявності вмотивованого рішення суду і відповідно до норм Кримінально-процесуального кодексу України; б) охорона від незаконних проникнень до житла чи до іншого володіння особи, незаконне проведення в них огляду чи обшуку, а так само незаконного виселення чи інших дій, що порушують недоторканість житла людини і громадянина; в) захист кожного від незаконних проникнень у житло, обшуків і оглядів та інших порушень недоторканості житла особи, порушення та розслідування кримінальних справ про порушення недоторканості житла; г) здійснення передбачених законодавством дій щодо відновлення порушеного права на недоторканість житла та відшкодування спричинених збитків [7, 10].

Міжнародним співтовариством давно визнано, що найбільш дієво й ефективно права і свободи людини може захистити тільки суд, оскільки він має гарантії незалежності, діє гласно та відкрито, приймає свої рішення лише на підставі закону й відповідно до передбаченої законом процедури. Повною мірою це стосується і забезпечення прав і свобод людини під час досудового провадження в кримінальних справах.

Суди в процесі здійснення судового контролю мають забезпечити такий рівень законності, обґрунтованості і справедливості рішень, що приймаються в процесі досудового провадження, котрі б відповідали європейським стандартам.

Судовий контроль у досудових стадіях кримінального судочинства – це особливий, самостійний, хоча й такий, що не виходить за межі кримінального судочинства, вид судової діяльності, який спрямований на забезпечення прав, свобод людини і громадянина, а також їх захист і негайне поновлення, у випадку якщо в зацікавлених осіб виникли підстави вважати, що їх права і свободи органом дізнання, слідчим або прокурором порушені, а законні інтереси – проігноровані [8, 702].

Конституцією України встановлено, що тільки за рішенням суду допускається арешт або тримання під вартою особи (ст. 29), проникнення до житла, проведення в ньому огляду чи обшуку (ст. 30), встановлення винятків з права на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції (ст.31). Передбачається, що кожний затриманий має право в будь-який час оскаржити в суді своє затримання (ст.29).

Чинне законодавство повноваження суду з контролю за досудовим розслідуванням кримінальної справи обмежує двома напрямками: 1) суд здійснює контроль за тими процесуальними діями (бездіяльністю) і рішеннями органу дізнання, слідчого, прокурора, якими обмежуються чи обмежуються найбільш значимі конституційні права і свободи людини і громадянина (право: на свободу та особисту недоторканність, на судовий захист, на недоторканність житла чи іншого володіння особи, на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції чи інформації); 2) суд здійснює контроль за тими рішеннями органу дізнання, слідчого, прокурора, якими завершується провадження в кримінальній справі на досудових стадіях кримінального процесу (відмова в порушенні справи та її закриття) [9, 31].

У ч.2 ст.8 Європейської конвенції з прав людини зазначено, що “держава не може втручатися в здійснення цього права (тобто права на повагу в даному випадку до житла людини) інакше ніж згідно із законом та у випадках, необхідних у демократичному суспільстві в інтересах національної та громадської безпеки або економічного добробуту країни, з метою запобігання заворушенням і злочинам, для захисту здоров’я або моралі чи з метою захисту прав і свобод інших людей” [10, 245].

Європейська конвенція передбачає значно ширші можливості для обмеження права особи на недоторканність житла, ніж у національному законодавстві. Не йде в ній мова і про інше володіння особи. Слід звернути увагу, що і Кримінально-процесуальний кодекс Російської Федерації передбачає недоторканність лише житла і мову про інше володіння не веде [11, 201]. У відповідності до приписів ст.50 Конституції Республіки Польща забезпечується недоторканність житла [12, 63]. Обшук квартири, приміщення або транспортного засобу може проводитись лише у випадках, визначених законом та визначеним ним способом. Тобто Україна, передбачаючи недоторканність не тільки житла, але й іншого володіння особи, передбачає більш широкі права особи, ніж це передбачено Європейською конвенцією, і цим створює для правоохоронних структур більш складні умови діяльності, ніж вони передбачені в країнах Європи. Оскільки Конвенція ратифікована Україною і стала частиною національного законодавства, її незбіг з Конституцією України і Кримінально-процесуальним Кодексом створює відповідну проблему в судочинстві. Суди вимушено зобов'язані при певних обставинах застосовувати Конвенцію як акт прямої дії.

Слід звернути увагу на те, що в ст. 30 Конституції України, а також у ст.12 проекту Кримінально-процесуального кодексу мова йде про три заборони: 1) про незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи; 2) про незаконний в них огляд; 3) про незаконний обшук – інакше як за вмотивованим рішенням суду. Крім того, виходячи з вимог статей 31 та 32 Основного Закону, які реалізовані в ст.12 проекту Кримінально-процесуального кодексу, не допускається незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи з метою: 1) виїмки; 2) зняття інформації з каналів зв'язку; 3) застосування інших технічних засобів отримання інформації. Таким чином, не допускається незаконне проникнення до житла чи до іншого володіння особи за будь-яких обставин, а також з метою обшуку, огляду, виїмки та зняття інформації.

Аналіз Конвенції про захист прав людини та основних свобод, а також справ Європейського суду з прав людини дає підстави стверджувати, що з точки зору європейських стандартів законними можна вважати обмеження права на недоторканність житла, якщо: 1) вони мають правову основу; 2) їхні цілі є пропорційними (відповідними) шкоді, яка ними заподіюється; 3) діють тимчасово; 4) під час їх застосування не допускається будь-якої дискримінації; 5) є підконтрольними суду; 6) не застосовуються до кола абсолютно недоторканих прав і свобод; 7) про їх введення інформується світове співтовариство; 8) паралельно з ними існує механізм поновлення незаконно порушених прав та свобод; 9) у законі передбачена можливість їх оскарження [13, 71]. Аналіз цих вимог у порівнянні з нормами національного законодавства свідчить про те, що національні норми України в цілому відповідають міжнародним.

До переліку виключних, невідкладних випадків, коли проведення огляду житла чи іншого володіння особи, обшуку та виїмки не може зволікатися, логічно віднести такі ситуації: 1) раптове виникнення фактичних підстав для проведення таких слідчих дій; 2) наявність загрози знищення або приховання предметів (документів), які мають доказове значення в справі; 3) необхідність зупинити подальшу злочинну діяльність особи чи осіб; 4) інші аналогічні випадки [14, 63]. Саме тому, наприклад, розробники Кримінально-процесуального кодексу, врахувавши ст.8 Конвенції, вийшли за межі формули, передбаченої ч.3 ст.30 Конституції України, і в ч.5 ст.263 передбачили, що непотрібно рішення судді для невідкладного проведення огляду місця події в житлі чи в іншому володінні особи в разі одержання повідомлення про вчинення злочину в цьому житлі чи іншому володінні особи при об'єктивній неможливості отримання від цієї особи згоди на проведення огляду.

У Кримінально-процесуальному кодексі проблема недоторканності житла та іншого володіння особи розглядається лише з позиції обшуку, огляду та виїмки, а також зняття

інформації, тобто конкретних процесуальних дій. У зв'язку з цим у Кримінально-процесуальний кодекс повинен бути передбачений порядок отримання відповідних дозволів на проведення цих слідчих та оперативно-розшукових дій у житлі та іншому володінні особи, а також сам порядок їх проведення. У загальних рисах такий порядок законом передбачений, але ця надзвичайно важлива конституційна засада вимагає більшої конкретизації тому, що кожна невизначеність може потягти за собою негативні наслідки.

Кримінально-процесуальні дії не можна проводити за аналогією, або на власний розсуд. Усі дії, пов'язані з проникненням у житло чи інше володіння особи, повинні здійснюватись лише в суворій відповідності до закону, оскільки цього вимагає принцип допустимості доказів. На жаль, такої конкретизації в законодавстві поки що немає.

Судово-контрольне провадження, хоча і є складовою кримінального процесу у конкретній кримінальній справі, воно здійснюється судом паралельно із дізнанням або досудовим слідством, причому порушується виключно за ініціативою учасників процесу та в суворо окреслених законом межах.

Таким чином, проведене дослідження дозволяє зробити висновок, що забезпечення особистих прав і свобод людини, їх захист і ефективна реалізація є одним з головних завдань правової держави, особливе значення яких має місце саме в кримінальному судочинстві. У системі особистих конституційних прав і свобод людини і громадянина важливе місце належить суб'єктивним правам на недоторканість житла, яке є невід'ємним елементом особистої свободи людини.

Право особи на недоторканність житла може бути як законно обмежене, так і незаконно порушене. У міжнародних та національних нормативних актах наведено критерії, тобто межі допустимості законного обмеження, які дають змогу відрізнити його від незаконного та свавільного порушення названого права.

У сучасних умовах реалізації судово-правової реформи, особливої актуальності набувають питання створення дійових механізмів, які можуть забезпечити реалізацію конституційного принципу на недоторканість житла на шляху побудови правової держави в Україні, спираючись при цьому на міжнародний досвід.

Зміст забезпечення органами дізнання та досудового слідства принципу недоторканості житла в кримінальному судочинстві являється нам як процесуальна діяльність зазначених правоохоронних органів та посадових осіб щодо: своєчасного реагування на порушення зазначеного конституційного принципу; надання допомоги учасникам судочинства під час реалізації вищезазначеного права; проведення профілактичної роботи щодо створення сприятливих умов реалізації права на недоторканість житла; дотримання принципів законності та доцільності при здійсненні слідчих дій у житлі та іншому володінні особи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кучинська О.П. Кримінальний процес України / О.П. Кучинська, О.А. Кучинська. – К.: Прецедент, 2005. – 204 с.
2. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні / А.М. Колодій, А.Ю. Олійник. – К.: Юрінком Інтер, 2003. – 336 с.
3. Лічман Л. Поняття «житло» і його цивільно-правове значення / Л. Лічман // Підприємництво, господарство і право. – № 11. – 2004. – С. 19–22.
4. Кримінально-процесуальний кодекс України від 28.12.1960 // Відомості Верховної Ради УРСР від 12.01.1961 – 1961. – № 2. – Ст. 15.

5. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. // Офіційний вісник України. – 2010. – № 72. – Ст. 2598.
6. Про міліцію: Закон України від 20.12.1990 // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 4. – Ст. 20.
7. Кравченко Ю.Ф. Органи внутрішніх справ як гарант особистих прав громадян України / Ю.Ф. Кравченко // Права людини та інформація: 36. наук. праць. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2001. – № 7. – С. 10.
8. Павлищев О. Право на свободу та особисту недоторканність / О. Павлищев // Закон та Бізнес – 2005. – № 27-28. – С. 703–704.
9. Бортновська З. Реалізація права на свободу та особисту недоторканність в українському кримінальному процесі / З. Бортновська // Право України. – 2003. – № 10. – Ст. 29–33.
10. Стецовский Ю.И. Право на свободу и личную неприкосновенность: Нормы и действительность / Ю.И. Стецовский. – М.: Дело, 2000. – 720 с.
11. Тертиштік В.М. Гарантії недоторканості приватного життя людини / В.М. Тертиштік // Права людини та інформація: 36. наук. праць. – К.: Національна академія внутрішніх справ України. – 2001. – С. 142–144.
12. Маляренко В. Про недоторканність житла та іншого володіння особи як засаду кримінального судочинства / В. Маляренко // Право України. – 2004. – № 7. – С. 120 с.
13. Самодин А.В. Недоторканність особистого життя людини як принцип кримінального процесу / А.В. Самодин // Право України. – 2004. – № 2. – С. 41–45.
14. Губенко М.Н. Конституционные гарантии прав и свобод человека и гражданина / М.Н. Губенко // Конституційні гарантії захисту людини у сфері правоохоронної діяльності. – Дніпропетровськ. – 1999. – С. 44–47.

УДК 343.102

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАХОДІВ КРИМІНАЛЬНО-ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ПРИМУСУ

Смоков С.М., к.ю.н, професор

Одеський державний університет внутрішніх справ

У статті розглядаються проблеми класифікації заходів кримінально-процесуального примусу. Наводиться класифікація заходів кримінально-процесуального примусу за чинним законодавством України, запропонована відомими українськими вченими-процесуалістами, розглядаються їх точки зору з цього питання. Запропоновано авторське бачення цієї проблеми.

Ключові слова: заходи кримінально-процесуального примусу, класифікація, процесуальне примус.

Смоков С.М. КЛАССИФИКАЦИЯ МЕР УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ПРИНУЖДЕНИЯ / Одесский государственный университет внутренних дел, Украина

В статье рассматриваются проблемы классификации мер уголовно-процессуального принуждения. Приводится классификация мер уголовно-процессуального принуждения по действующему законодательству Украины, предложенная известными украинскими учеными-процессуалистами, рассматриваются их точки зрения по этому вопросу.